

4. Обзор банковского сектора в странах ВЕ и СНГ [Электронный ресурс] / Центр макроэкономических исследований. – Режим доступа : http://www.sbrf.ru/common/.../banki_dnt.pdf. – Название с экрана.
5. Національний банк України [Електронний ресурс] : офіц. сайт. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>. – Назва з екрана.
6. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс] : офіц. сайт. – Режим доступу : <http://www.nssmc.gov.ua>. – Назва з екрана.
7. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] : офіц. сайт. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>. – Назва з екрана.
8. Розанова Н. Анализ влияния финансовых посредников на экономический рост в современной экономической литературе [Электронный ресурс] / Н. Розанова // Журнал российского государственного гуманитарного университета. – 2008. – № 1 (11). – Режим доступа : http://economicarggu.ru/2008_1/08.shtml. – Название с экрана.
9. Свірський В. Уолтер Беджхот як один з фундаторів дослідження впливу фінансів на економічне зростання / В. Свірський // Наука молоді. – 2008. – № 10. – С. 206–209.
10. Семенов А. Ю. Вплив діяльності фінансових установ на економічне зростання України [Електронний ресурс] : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.10 / А. Ю. Семенов. – Суми, 2011. – 270 с. – Режим доступу : http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/8531/1/dis_Semenog.pdf. – Назва з екрана.
11. Столбов М. И. Финансовый рынок и экономический рост: контуры проблемы / М. И. Столбов. – М. : Науч. кн., 2008. – 201 с.
12. Чёрная О. Е. Эмпирический анализ современных исследований развития финансовой системы как фактора экономического роста страны [Электронный ресурс] / О. Е. Чёрная. – Режим доступа : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prrbsu/2011_33/11_33_27.pdf. – Название с экрана.
13. Bagehot W. Lombard Street: A Description of the Money Market [Electronic resource] / Bagehot W. – Mode of access : <http://hdl.handle.net/2027/uc1.b177560>. – Title from display.
14. Deidda L. Concentration in the Banking Industry and Economic Growth / Deidda L., Fattouh B. // Macroeconomic Dynamics. – 2005. – V. 9. – P. 198–219.
15. Odedokun M. O. Alternative Econometric Approaches for Analysing the Role of the Financial Sector in Economic Growth: Time-Series Evidence from LDCs / M. O. Odedokun // Journal of Development Economics. – 1996. – № 50. – P. 119–146.

УДК (005:502.1):(338.48-6:005)

ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У ТУРИСТИЧНОМУ БІЗНЕСІ

Н. М. Карпенко; К. О. Маца, кандидат філософських наук

Розвиток суспільного виробництва, підвищення продуктивності праці, «індустріалізація побуту» розширили часові можливості людини. Вивільнений час усе більше використовується для організації туристичних походів і поїздок, різних видів активного та пасивного відпочинку як у межах, так і за межами країни. В останнє десятиліття туризм утвердив

себе як важлива рекреаційна, пізнавальна, освітня, виховна, культурна діяльність людей. Окрім того, туристичні послуги стали важливою складовою світової економіки. За даними ЮНВТО (Всесвітньої туристичної організації), міжнародні прибуття в 2010 р. становили 939 млн, а грошові надходження від міжнародного туризму – 919 млрд дол. (п'яте міс-

це після експорту палива, продукції хімічної промисловості, автомобілів і продуктів харчування).

Однак, з розвитком туризму збільшується навантаження на природно-територіальні комплекси (ландшафти) як у цілому, так і на окремі їх структурні компоненти (геосистеми). Тому все більш нагальною стає потреба в науковій організації туристичної діяльності. Одним із її напрямів є розробка та реалізація принципів екологічного менеджменту.

Теоретико-методологічні аспекти екологічного менеджменту відображені в працях Г. Білявського, Б. Буркінського, Т. Галушкіної, М. Долішнього, С. Дорогунцова, Л. Мельника, Ю. Саталкіна, С. Харічкова, М. Хвесика, В. Шевчука та ін. Прикладні ж аспекти екологічного менеджменту саме в туристичній галузі досліджували В. Квартальнов, Є. Ледовських, Т. Сергєєва, В. Степанов, О. Топчієв, С. Харічков, О. Дмитрук та ін.

Мета статті полягає у визначенні основних аспектів негативного впливу підприємств рекреаційно-туристичного комплексу на природне середовище та обґрунтуванні важливості реалізації принципів екологічного менеджменту в туристичному бізнесі.

Необхідність залучення рекреаційно-туристичної сфери до процесу екологізації зумовлена відносно високою ресурсомісткістю та значними показниками рекреаційного навантаження на локальні екосистеми. Рекреаційно-туристична індустрія є екологічно залежною ланкою господарства, оскільки саме екологічні чинники великою мірою визначають туристичну привабливість території, доцільність розвитку рекреаційно-туристичного господарства на конкретній території та ефективність рекреаційно-туристичної діяльності. Розвиток туризму потребує залучення великої кількості природних ресурсів. Утворюється особливий вид ландшафту – рекреаційний з певним рівнем антропогенної перетвореності – пляжі, лісопарки, курортні зони, дендропарки. Рекреаційні ресурси, у разі нераціонального їх використання, швидко виснажуються, а ландшафти втрачають свою рекреаційно-туристичну привабливість. Так, С. Кузик зазначає, що територія тоді приваблива, коли вона

має поряд з іншими туристичними ресурсами (історико-культурними та соціально-економічними) природні, насамперед екологічно чисті ресурси [4]. О. Музиченко-Козловська для розрахунку інтегрального показника туристичної привабливості пропонує враховувати також якість навколишнього середовища [6]. Н. Ветрова зазначає, що зниження якісних характеристик навколишнього середовища може негативно позначитися на привабливості території для рекреантів і призвести по ряду показників до втрати її значущості як сприятливої для організації рекреаційно-туристичної діяльності [1].

Вплив сучасної рекреаційно-туристичної сфери на природне середовище достатньо масштабний і різноманітний. Зокрема, це – забудова земель рекреаційно-туристичними об'єктами, витоупування трав'яного покриву та ущільнення ґрунту в місцях масового відпочинку, забруднення побутовими відходами від об'єктів розміщення та харчування туристів, а також територій відпочинку туристів (наприклад, пляжів, лісопаркових зон), забруднення вихлопними газами від транспортних засобів переміщення туристів тощо. Порушення природної рівноваги та зміна компонентів природного середовища найбільш гостро проявляється в таких рекреаційних зонах як національні парки, приміські лісопаркові території, берегові екосистеми річок у межах населених пунктів і у приміських зонах, де в умовах надмірного рекреаційного навантаження знищується трав'яний покрив, підлісок, змінюються біологічні та фізичні характеристики ґрунтів, порушуються місця проживання представників тваринного світу.

Значний тиск на природно-територіальні комплекси в рекреаційних районах здійснює інфраструктура гостинності, розвиток якої супроводжується будівництвом великих готельних комплексів, зміною берегового ландшафту у процесі будівництва розважальних закладів, причалів для яхт і спортивних суден, створенням спеціально обладнаних станцій для екстремальних видів туризму тощо.

Негативному екологічному впливу у місцях масового відпочинку піддаються практично всі природні компоненти – ущільнення ґрун-

ту, витоптування трав'яного покриву, забруднення повітря вихлопними газами від транспортних засобів переміщення рекреантів, забруднення території чи акваторії стоками та твердими відходами, руйнування природних ареалів гніздування птахів тощо. Оскільки для забезпечення мобільності туристів використовуються усі види наземного, повітряного, та водного транспорту, туризм є одним із основних факторів забруднення навколишнього середовища транспортними засобами. Крім цього, рекреаційно-туристичне господарство є значним споживачем водних ресурсів через системи водопостачання не лише для питних і санітарно-гігієнічних потреб, а й для забезпечення різноманітних лікувальних та оздоровчих водних процедур – басейни, ванни підводного масажу, різні види душу тощо. Рекреаційна діяльність концентрується, як правило, на порівняно невеликих територіях, тому може призвести до повної деградації локальних екологічних систем. Саме через це питання реалізації основних принципів екологічного менеджменту в туристичній діяльності набувають усе більшої актуальності. Адже туризм, за умови його розумної організації з дотриманням екологічних вимог, є важливим стимулятором природоохоронної діяльності – встановлення очисних споруд, зменшення забруднення території, запровадження у виробничі процеси природозберігаючих технологій, створення заповідних територій тощо. Це зумовлено тим, що екологічна чистота території є важливим чинником її рекреаційно-туристичної привабливості. Ефективність рекреаційно-туристичної діяльності забезпечується не стільки кількістю використаних природних ресурсів і обсягом створеного при цьому прибутку, скільки рівнем відновлення фізичних, психологічних та інтелектуальних сил людини, що можливо лише завдяки використанню екологічно чистого природно-рекреаційного середовища. Через це питання розробки та застосування системи екологічного менеджменту в туристичному бізнесі набувають усе більшої актуальності.

Екологічний менеджмент (англ. management – керування, організація) – цілеспрямована, свідомо діяльність, пов'язана з розробленням,

запровадженням, реалізацією, контролюванням різноманітних заходів природоохоронного характеру, які повинні забезпечити раціональне використання і збереження природних ресурсів, дотримання екологічної безпеки [5]. Він є складовою загальної системи менеджменту, яка на основі системно-екологічного підходу забезпечує екологізацію всіх управлінських функцій з дотриманням концепції сталого розвитку та принципів екологічної справедливості. Головною метою екологічного менеджменту є недопущення кризових екологічних ситуацій і попередження або зменшення негативного впливу процесів природокористування на навколишнє середовище.

Галушкіна Т. П. зазначає: «Першим кроком до створення системи екологічного менеджменту на підприємстві є чітке усвідомлення наявності екологічного аспекту в його діяльності» [2]. Таким «аспектом» у туристичній сфері є її взаємодія туристичних підприємств і закладів з природним середовищем на всіх етапах створення та споживання туристичного продукту.

Екологічний менеджмент у туристичному бізнесі – це система управлінських заходів щодо надання високоякісних рекреаційно-туристичних послуг, яка спрямована на найкраще задоволення потреб рекреантів у активному відпочинку, оздоровленні, пізнавальній діяльності, діловому туризмі тощо за умови дотримання принципів екологічної безпеки.

Щоб запровадити систему екологічного менеджменту у діяльності підприємств туристичного бізнесу, необхідно перш за все, розробити базову концепцію екологічного менеджменту, екологічну політику, визначити конкретні завдання щодо захисту навколишнього середовища, визначити статус, структуру та зміст екологічно безпечного турпродукту.

На наш погляд, базовою концепцією екологічного менеджменту може і повинна бути багатомовна теза «non posse!», що в перекладі з латині означає: «не зашкодь!». Лише виконання цієї умови здатне забезпечити стійкий і довготривалий розвиток туристичного бізнесу.

У процесі розробки екологічної політики та визначення конкретних природоохоронних завдань варто враховувати, що кожний природно-територіальний комплекс включає в себе взаємопов'язані природні компоненти – ґрунти, рельєф, корисні копалини, водні об'єкти, мікроклімат, рослинний і тваринний світ. Тому до розробки екологічної політики та стратегії варто залучати профільних фахівців – геоморфологів, біологів, ґрунтознавців, гідрологів та ін.

Політика екологічного менеджменту в туристичному бізнесі передбачає:

- включення природоохоронних вимог у комплекс традиційних господарських цілей туристичного підприємства;
- належне узгодження між виробничими функціями, інфраструктурою виробництва та екологічною безпекою;
- дотримання екологічних нормативів на всіх стадіях розробки, реалізації та споживання туристичного продукту;
- мінімізація впливу на навколишнє природне середовище загалом і на кожний об'єкт зокрема;
- економія і раціональне використання всіх видів ресурсів;
- інформування населення про характер діяльності туристичного підприємства;
- дотримання екологічно безпечних умов праці.

Екологічний менеджмент у туристичному бізнесі є основним засобом мінімізації антропогенного тиску на довкілля, зміни споживацької поведінки та формування відповідального ставлення до проблеми збереження життя на Землі в процесі здійснення рекреаційно-туристичної діяльності. Туристичні підприємства, які реалізують принципи екологічного менеджменту, отримують додаткові переваги на туристичному ринку. Системи екологічного менеджменту дозволяють підприємству досягти значного скорочення спожитих ресурсів, а отже, і коштів, а також продемонструвати свій екологічний імідж, що є важливим критерієм конкурентних переваг у сучасних бізнесових умовах. Окрім того, ті туристичні підприємства, які реалізують у своїй діяльності принципи екологічного менеджменту, виконують

важливу освітньо-культурну функцію шляхом передачі відповідних екологічних знань і формування відповідної природозберігаючої поведінки у споживачів турпродукту.

Туризм є одним із найбільш публічних секторів бізнесу. Тому реалізація принципів екологічного менеджменту в туристичній діяльності демонструватиме переваги сталого способу споживання природних ресурсів і сприятиме формуванню екологічної свідомості у широких верств населення. Екологічний менеджмент у туристичному бізнесі дозволить отримувати людині, що здійснює рекреаційну діяльність, певний фізичний, психологічний, інтелектуальний і емоційний запас стійкості, а природа при цьому зазнає мінімальних впливів і наслідків і зможе самовідтворюватися, що є головною умовою забезпечення життєвого циклу рекреаційного процесу [3].

Практичне запровадження принципів екологічного менеджменту в діяльність підприємств рекреаційно-туристичної індустрії означає:

- дотримання науково обґрунтованих екологічних нормативів споживання води як у готелях, так і під час проведення водних лікувально-оздоровчих процедур;
- використання лише сучасних технічних засобів водопостачання з метою уникнення її небажаного витікання із кранів, унітазів та душевих пристроїв;
- енергозбереження на всіх стадіях і в усіх видах здійснення й забезпечення рекреаційного процесу (енергозберігаючі технології при будівництві закладів розміщення туристів, використання енергозберігаючих приладів класу А тощо);
- екологічно доцільне поводження з побутовими відходами (зменшення їх обсягів, розподіл за видами, забезпечення транспортування до місця утилізації тощо);
- дотримання норм застосування миючих засобів;
- нешкідливість хімічних засобів для миття та чистки, які одночасно повинні бути біодеградуючими, тобто такими, що розкладаються природним чином;
- використання екологічно безпечної тари, пакувальних матеріалів, посуду;

- використання, по можливості, екологічно безпечних джерел енергії;
- ресурсозбереження на всіх стадіях забезпечення рекреаційного процесу від економії паперу в офісах до заміни постільної білизни та рушників лише за вимогою гостей;
- розробка та використання екологічно безпечних туристичних маршрутів.

Таким чином, запровадження екологічного менеджменту в туристичному бізнесі – це не лише важливий засіб підвищення ефективності підприємств рекреаційного-туристичного комплексу, але й важливий чинник формування екологічної культури та забезпечення сталого розвитку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ветрова Н. М. Экологическая безопасность рекреационного региона : монография / Ветрова Н. М. – Симферополь : РИО НАПКС, 2006. – 297 с.
2. Галушкіна Т. П. Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика) / Т. П. Галушкіна. – Одесса : Ин-т проблем рынка и экономика-экологических исследований НАН Украины, 2000. – 280 с.
3. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу / О. Ю. Дмитрук. – К. : Альтерпрес, 2004. – 192 с.
4. Кузик С. П. Географія туризму : навч. посіб. / С. П. Кузик. – К. : Знання, 2011. – 271 с.
5. Кожушко Л. Ф. Екологічний менеджмент : підручник / Л. Ф. Кожушко, П. М. Скрипчук. – К. : Академія, 2007. – 403 с.
6. Музиченко-Козловська О. В. Методика оцінки рівня туристичної привабливості регіону / Музиченко-Козловська О. В. // Регіональна економіка. – 2006. – № 1. – С. 218–220.

УДК 5У02.4:796.5

ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНІ ТЕРИТОРІЇ ЯК ОБ'ЄКТИ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

**І. В. Литовченко, кандидат географічних наук;
М. М. Логвин, кандидат географічних наук**

Туризм – це та сфера діяльності в сучасних умовах економічного і гуманітарного розвитку, яка є найбільш природною, екологічно чистою і такою, що швидко окуповується вкладеними капіталами і працею. В цілому, зростання туризму, особливо міжнародного, є віддзеркаленням зміцнення міжнародних, економічних і культурних зв'язків. Міжнародні туристські зв'язки ведуть до розширення географічної сфери контактів між народами та збільшення їх інтенсивності. Вже близько 10 % населення світу виїжджає за межі своєї країни з туристськими цілями. Відбувається глобалізація туризму, куди залучаються з кожним роком усе більше і більше людей.

У системі поглядів, що визначають методологію стійкого розвитку, важливе місце посідає екологічне виховання і освіта. Саме туризму, що має масовий характер і залучає до себе різні групи (вікові, за рівнем освіти, професійної приналежності і ін.) населення, може належати одна з провідних ролей у формуванні нового екологічного світогляду. Відповідно до цього, ще в 80-х рр. ХХ ст. у розвинених країнах почала формуватися нова форма туризму – екологічний туризм, екотуризм (ecotourism).

Туризм є дуже складним за сутністю комплексним явищем, тому він став об'єктом міждисциплінарних досліджень. У вивчення туризму і перетворення досліджень його в науку з системними уявленнями роблять свій внесок